

IN 'T DUINENLAND

De Hooge Blekker... « Wat hebben we daar gespeeld! » zei mij een man van 't Duinenland. 't Was als een woestenij, die hooge hil! Er waren veel doodlagen, plaatsen, waar 't water niet doordrong, dus bleef staan, maar met zand als door een beweeglijken bodem bedekt werd. We zakten er dikwijls tot den nek in. En als er een koe verdwaalde, dan moesten er acht tot tien man komen, om 't beest er uit te halen. Op den Hoogen Blekker groeide niets; de zandverstuivingen maakten er ook den geringsten landbouw onmogelijk... Dan heeft men er dennenboompjes geplant en 't ging beter... En zoo werkte men om de streek schooner, vruchtbaarder, welvarender te maken... tot die gruwelijke oorlog kwam ook over het duinenland.

En ja, nu verwierf De Panne met de naburige dorpen eensklaps wereldbekendheid.

Het duinenland...

« Op de groen begroeide lage duinen staan de kleine witgekalkte, bruinbepande en groenbeluikte « Duineweunsten ». 't Zijn nette, propere huisjes met een over 't dak rankenden wijngaard of

een reekje vernepte vlierboomen aan den zeekant. Tegen het huisje staat een stalletje geplakt. 't Zijn meestal garnalvisschers die hier wonen. Eenigen gaan te voet, anderen op een muilezel, er zijn er zelfs te paarde. Rond het huisje ontginnen ze een klein brokje grond en kweeken er vroege patatjes. Het moet er toch gelukkig wonen zijn, zoo jaar in, jaar uit met volle teugen die gezonde zware zeelucht in te zwelgen, dat neus en kaken er van bleuzen. 't Moet er toch zoo aangenaam wonen zijn in den zomer, wanneer de in het zand glinsterende kleine kwartkristalletjes de zonnestralen naar alle kanten terugkaatsen, en uw vel er geheel van wordt bruin gebrand. 't Moet er toch zoo aangenaam wonen zijn in den Winter, wanneer ge aan het ronkend stoofje gezeten, de wind door de spleten en vensters en deuren hoort huilen, ge weet dat het daar buiten zoo koud is, en aan het gloeiend stoofje, zoo koesterend warm », zoo schrijft M. De Wulf. En de menschen van het Duinenland hebben ook hun lied.

Eerwaarde heer Merville dichtte het

voor hen en ze zingen het gaarne, ou-
deren en jongeren... en ook zij die te
Vlissingen wonen, daar geplaatst bij het
Belgisch Loodswezen kennen het nog en
leeren het aan hun kinderen...

O duinen, gij hemelpilaren, ge staat gelijk
[reuzen op 't strand
Reeds duizende en duizende jaren verdraagt
[gij den last van uw zand.
God heeft u verheven, en sterkte gegeven, God
[houdt u hier staan
Om ons te behoeden voor 't stormen en
[t woeden van 't waterorkaan!

Ja, ja, ja.

Refrein :

Leve de Panne, daar staat mijn huis.
Leve de Panne, en het zeegedruisch !
Leve de duinen, met hunne kruinen
Groen van biez en wit van 't zand.
Ja, ja, ja. Hoepsa, hoepsa, hand aan hand,
Wij zijn de kinders van 't Duinenland.
Ja, ja, ja. Hoepsa, hoepsa, hand aan hand,
Wij zijn de kinders van 't Duinenland .

Hoe geestig toch is hier het leven, verwij-
[derd van alle gerucht,
Men ziet hier de zeevogels zweven in opene,
[zuivere lucht.
Wij zien hier met hoopen de keuntjes, die
[loopen en spelen in 't zand,
Maar als z'iemand hooren, ze stellen hunne
[looren en wippen van kant.
Ja, ja, ja. Refrein.

Hoe schoone toch zingen de baren, wanneer
[zij vol zwierigen luim
De kust komen opwaarts gevaren en wit zijn
[van 't pinkend schuim.
Wanneer nu de winden in stormen ontbinden,
[als 't dondert en kraakt,
Hoe straf het mag wezen, wij moeten niet
[vreezen, want God op ons waakt.
Ja, ja, ja. Refrein.

Onze ouders zijn visschers, en vangen den
[karing, tong, rog, aberdhan,
Ja ook, ja wij ook, wij verlangen om mee op
[visschen te gaan.
Wanneer wij versterken, dan zullen wij wer-
[ken en gaan dan ook mee.
Wij zullen ook varen op d'effene baren der
[zingende zee.
Ja, ja, ja. Refrein.

Waarom noemt men in 't bijzonder
deze streek het « Duinenland ». De keten
der grillige zandheuvelds loopt toch langs
onze gansche kust, over een lengte onge-
veer van 70 kilometer. Maar hier tus-
schen Nieuwpoort en de Fransche grens
bereiken de duinen een breedte van
1200 tot 2300 meter. 't Is waar, bij
Knokke is de doorsnede eveneens ge-
middeld 1500 meter, maar tusschen
Heist en Wenduine bedraagt die slechts
20 meter, en tusschen Oostende en West-
ende zijn de duinen gedeeltelijk verdwe-
nen, geofferd aan den modernen dijk,
ten believe der badgasten.

Oost-Duinkerke, Coxyde en De Panne
liggen dus wel degelijk in het duinen-
land.

Wie hier voor het eerst komt, staat
verbaasd.. Lees maar wat Conscience
schrijft... In het leger had hij een Pan-
nenaar leeren kennen, zekeren Smagghe
en deze had hem van zijn streke verteld.
En dat was voor onzen schrijver en vor-
scher voldoende, om eens naar dat af-
gelegen oord te reizen, en er vader
Smagghe — want de soldaat was weer
visscher en intusschen hoofd van een
gezin geworden — te bezoeken...

Toen zag Conscience voor het eerst de
duinen.

« Er is iets ontzettends in het schouw-
spel, dat zich daar voor den wandelaar
ontplooit, wanneer hij, te midden dezer
zonderlinge natuur, een hoogte beklimt
en zijn verbaasden blik in het rond laat
dwalen. Duizend en duizend zandheu-
velen, van verschillenden vorm en groot-
te, verheffen hun kruinen langs alle zij-
den, en omringen hem, zooverre zijn
gezicht kan reiken. Eenige zijn door
schaarsche halmen of donker mos be-
groend, andere zijn naakt en glinsteren
onder het zonnelicht, vele zijn door den
wind uitgevreten en neigen ten val,
sommige verlengen zich als een keten-
gebergte en slingeren hun ruigen rug
dwars over alle hoogten heen, om ein-
delijk in een diep dal weg te zinken en
te verdwijnen.

In het eerst ontwaart de aanschou-
wer hier niets dan een akelige verwar-
ring, een wilde omwoeling des bodems;
en hij voelt zich geneigd om te geloof-
ven, dat dit treurig oord slechts het
overblijfsel is eener schromelijke aard-
beving, welke eertijds de aarde ter dezer
plaatse moet hebben ontsteld. Maar wel-
haast, toegevende aan een begoocheling
van gezicht en zinnen, meent hij in dui-
zenden heuvelen de baren eener onstui-
mige zee te zien, welke door den wil
Gods eensklaps met beweegloosheid zijn
geslagen geworden, en dus, sedert eeu-
wen, het onveranderlijk beeld van den
woedenden oceaen vertoonen. »

Aldus was Conscience's eerste indruk
van 't Duinenland, dat hij zoo liefkreeg.

Door zijn bezoeken ontvingen wij zijn
« Bella Stock ».

't Is de geschiedenis van een jong
Fransch edelman, de Milval, die voor

het Fransch schrikbewind uit Winoxbergen naar de Panne vluchtte en twee maal door een visschersmeisje van den dood werd gered...

Ik heb ter plaatse willen nagaan, of deze geschiedenis op waarheid gegrond is... De Pannenaars twifelen er niet aan, maar meer uit fierheid over het feit, dat Conscience een boek over hun plaats schreef, dan op deugdelijke bewijzen.

«Ik herinner mij nog heel goed, dat men vader kwam roepen, omdat een heer in de herberg naar hem vroeg», vertelde mij de bejaarde, treffelijke gepensioneerde loods Smagghe, die nu te Vlissingen de algemeene achting geniet. Ik was toen een knaapje van een jaar of tien, en mocht met vader mee naar het logement. Deze heer was Hendrik Conscience, die mijn vader had leeren kennen in de kazerne te Dendermonde.

Hij wilde de streek en de gewoonten der visschers bestudeeren en vroeg aan vader met hem overal te willen meegaan. Vader bleef opzettelijk eenige dagen aan land, want hij was zelf ook visscher. Later kwam Conscience nog terug en eens bracht hij den teekenaar Dujardin mee».

Onze groote schrijver getuigt hiervan aan het eind van zijn boek.

«Om dit werk te schrijven, heeft uw dienaar meermalen het Adinkerksche strand bezocht, er de eenvoudige zeden der visschers doorgrond, hunne gewoonten nagespeurd, met hen verkeerd en gegeten, is hij met hen in zee geweest nacht en dag, en heeft hij dus geen moeite gespaard om de natuur en de menschen der Vlaamsche zeekust te leeren kennen».

De Pannenaars zagen in de platen van Dujardin, de oorspronkelijke en niet de zondellinge prentjes der tegenwoordige uitgaven lieden van hun plaats. Zoo was de oude visscher Stock sprekend vader Smagghe en Bella Stock zijn dochter, maar de eigenlijke geschiedenis, kenden ze niet en vernamen ze pas uit dit boek.

In elk geval is het een feit, dat er onder de revolutie veel edellieden en Fransche priesters naar 't IJzerland kwamen, vluchten bij de enkele visschers die er toen woonden en vooral te Nieuwpoort en Dixmuiden: in de

laatste waren er ongeveer 100. Zeer veilig konden zij er zich niet gevoelen, want de Republikeinsche legers, welke België kwamen bezetten, hadden al spoedig Veurne, Nieuwpoort en Oostende in hun macht.

Heel gewillig onderwierpen de Vlamingen van den westhoek zich echter niet. Al gaan wij hier natuurlijk niet over dien roerigen tijd uitweiden, toch zijn eenige staaltjes in dit boek over het IJzerland wel op hun plaats.

Zoo schrijft onze vriend Robert Pieters in zijn geschiedenis van Dixmuiden:

«Den 8en Maart 1793 gebeurde er een voorval dat aantoonde hoe krachtdadig de stedelijke regeerders aan hun gebruiken en instellingen, in een woord aan hun vaderland gehecht waren. De Fransche kommissaris beval hun de Fransche wet te aanvaarden en het bestuur te veranderen naar den Franschen geest. Zij verzetten zich daar zoo hardnekkig tegen dat de kommissaris in toorn ontstak en uitriep: «Dat allen die de voorgestelde grondwet aannemen zich aan mijn rechterzijde plaatsen, en de andere aan mijn linker!»

Er heerschte in de zitting een wijl stilzwijgen, daarna schaarden zich zes inwoners aan de rechterzijde van den kommissaris; het waren: David Van den Berghe, herbergier, Pieter Maes, vleeschhouwer, Philips De la Haye, koperslager, Liebaert, vader, beeldhouwer, Filip De Wyze, hovenier en een paardenmakelaar, wiens naam niet gekend is. Deze personen kregen den naam van Fransche burgers, maar werden welhaast aan de minachting en den spot, waarmede men hun bejegende, gewaar hoe zeer zij de genegenheid hunner stadgenooten verloren hadden.

De kommissaris zag zich verplicht een verklaring te doen aan het gemeentebestuur, waarbij het ten strengste verboden werd de zes genoemde burgers, die voortaan onder Fransche bescherming stonden, op welke manier ook, te beleedigen.

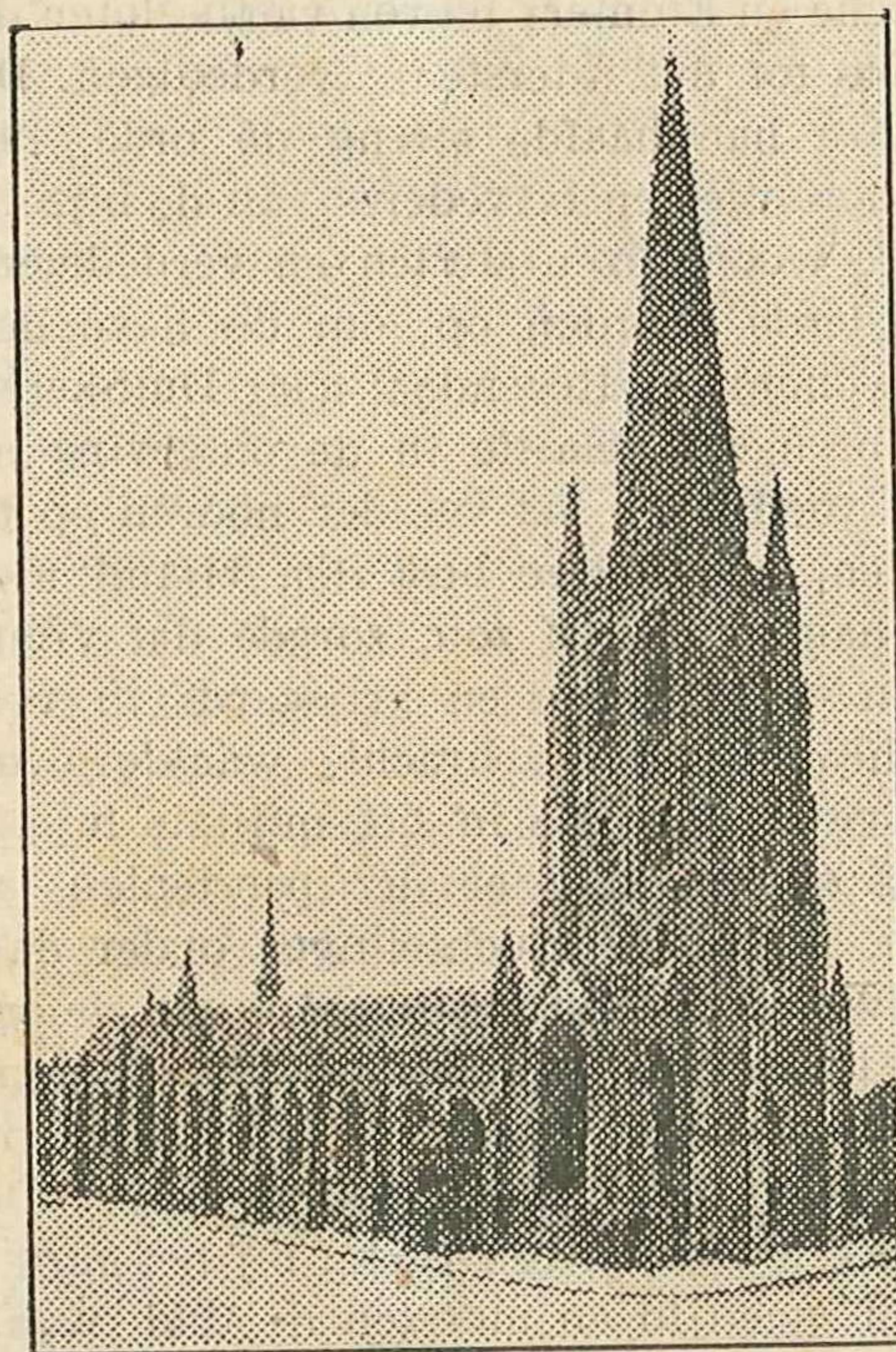
Nauwelijks was dat bevel afgekondigd of er werd onder het volk geroepen: «Wacht maar tot dat de Franschen weg zijn!»

We hebben reeds vroeger verhaald, hoe dergelijke kommissarissen te Eessen voor de burgerij op de vlucht moesten slaan.

«Te Woumen werd het borstbeeld van Maria-Christina in een herberg verbrand; al de plaasteren beelden, die op het kerkhof stonden, werden vernield. Een soldaat sloeg met zijn sabel de armen af van een O. L. V.-beeld.

Deze handelwijs verwekte groote verontwaardiging onder de burgers. Men wilde met messen en stokken den soldaten op het lijf vallen. Het was de krachtdadige houding van den burgemeester, die de rust herstelde.»

De 26e Maart was voor de bevolking een vreugdevolle dag. Men had vernomen dat de Franschen door de verbonden mogendheden: Engeland, Holland, Duitschland en Oostenrijk, overmeesterd waren en het grondgebied moesten ver-

De kerk van Hondschoote

laten. De heer Pieter De Breyne, advocaat, kwam met de diligence aan en droeg, even als de koetsier, de keizerlijke kokarde op den hoed. Anstonds werd er feest gevierd. Het volk snelde naar het huis van een der Fransche burgers, eischte drinkgeld, brak het poortje af en kwam met het hout tot bij den vrijheidsboom, dien men verbrandde. De klokken luiden, het volk danste en zong rond den brandenden boom en riep luidruchtig: «Leve de Keizer!» De Eessenaars kwamen hun vaandel terughalen en hielden mede feest. Een groot getal

huizen waren verlicht en het was reeds laat in den nacht, toen de juichende menigte uiteenging.»

Maar eenige dagen later verdwenen de kokarden opnieuw, want de Franschen waren terug.

In April echter keerden de rollen weer eens om. De bondgenooten bestreden met twee legers de Franschen: dat van Coburg opereerde in de Aisne, maar de hertog van York wilde Duinkerke nemen. De Engelschen hadden er groot belang bij deze haven te bezitten, in hun nooit eindigenden strijd om het meesterschap ter zee. En nogmaals werden onze gewesten oorlogsterrein.

Voortdurend trokken troepen door het IJzerland, met name door Dixmuiden.

«Den 21en Augustus waren het Engelschen, Hessen en Hanoveranen, gevolgd door 36 stukken kanon, 4 houwitser, 9 ledige affuiten, 74 legerkisten, 12 pontonschuiten, 10 wagons met ijzeren balkovens, 1,193 bagage- en fouragewagens, 78 legerkarren, 300 paarden geladen met tenten, 85 koeien, 23 kalveren en 60 schapen. In 't midden van dien ontzaggelijken doortocht, onderscheidde men de koets van den hertog van York, bespannen met zes zeemkleurige paarden, gevolgd van verscheidene andere rijtuigen en 19 zeer prachtig getooidde muilezels, geladen met des hertogen reisgoed.

Gedurende dezen doortocht had een buitengewoon geval plaats, dat bij de toeschouwers grooten schrik verwekte en bijna een ongeluk veroorzaakte, waardoor heel de stad had kunnen vernield worden. Het vuur geraakte in de bus van een wiel eens kruitwagens. Men werd het gelukkiglijk aan den rook gewaar, deed den wagen oogenblikkelijk stilhouden en spoedde zich uit de nabij gelegene Halve mane, aan de Westpoort, een genoegzame hoeveelheid water te halen waarmede men het vuur seffens bluschte.»

De vaderen der huidige oude Dixmuidenaren vertelden nog altijd met een huivering van die dagen, zonder te vermoeden dat hun kleinkinderen in 1914 heel wat anders zouden beleven.

Ze hadden het over de gewonden in het hospitaal en de kloosters der Paters Recoletten.

De krijgsweging hield aan. «Den 12en September kwam de her-

tog van York met een leger van 15.000 à 16.000 man aan. Dit bestond uit Engelschen, Hanoveranen, Hessen en Oostenrijkers en kampeerde langs den grooten weg van Merkem naar Keiem. In een weide bij het Drooghof maakte men een veldkeuken, waar men de spijzen voor den hertog en zijn gevolg bereidde.

Den 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 en 28 September en den 1 October waren er gedurig vreemde legerbenden in de omstreken van Dixmuiden, alsmede in de stad zelve gevestigd. Deze legerbenden, allen bondgenooten, waren in aantocht op Veurne.

De groote legerplaats was de Heernisse. » (1)

't Was dus toen ook de strijd om Duinkerke, de stormloop van keizerlijke troepen. Maar de geschiedenis is griflig. In 1793 stonden de Britten tegen de Franschen en ons volk hoopte over 't algemeen, dat Duinkerke vallen zou...

In de Fransche stede, waar men dan nog algemeen Vlaamsch sprak, maakte men zich tot heftig verzet gereed. Den 24en Februari, te middernacht verscheen de visscher Karel Keyser voor de magistraten, die bestendig ten stadhuije zetelden; hij deelde mee, dat hij twee dagen te voren door een Engelschen kotter opgepikt en naar Oostende gevoerd was, waar men hem met drie man en den scheepsjongen in 't gevang stak. De Britten zonden hem nu herwaarts met brieven en hielden zijn zoon als gijzelaar. Hij moest antwoord terug brengen. In de brieven eischten de Engelschen de onmiddellijke overgave der stad. Het antwoord was een weigering.

Intusschen werkte men koortsachtig om Duinkerke in staat van tegenweer te stellen. De tijd sleepte nog wat aan, maar in Augustus sloeg de hertog van York het beleg voor de stad, welke militair door den krachtdadigen Hoche en burgerlijk door den niet minder wilskrachtigen maire Emmery bestuurd werd. En 't was toen alles gelijk in 1914, behalve 't verschil van partijen.

't Leger van Hork moest gesteund worden door een vloot voor de kust, en verdeelde zich in twee groepen; de eerste, 14500 man, onder den Hannoverischen generaal Freytag richtte zich naar

(1) R. Pieters. Geschiedenis van Dixmuiden.

Winoxbergen en de tweede 27.500 man, onder den hertog zelf, zou Duinkerke uit 't Oosten aanvallen. De Franschen zetten de moeren onder water en scheidden aldus beide legers, die slechts langs een omweg over Veurne, verbinding konden hebben met elkander.

York had voor zich het Fransch kamp van Ghyvelde en de forten van Leffrinchoucke en Rozendaal. Ghyvelde ging verloren en de burgers en de boeren met hun vee kwamen binnen de veste gevlucht. Freytag veroverde Oostcappel, Rexpoele en Hondshoote, vanwaar de nationale garde onder Herrewijns het garnizoen van Duinkerke kwam versterken. De Franschen waren vervolgens gedwongen Leffrinchoucke te ontruimen en Rozendaal ging drie maal van hand in hand. Er werd bloedig gevochten. Hoche en Emmery bleven vastbesloten de veste tot het uiterste te verdedigen. De maire handhaafde streng de orde, liet de torentjes en belvédères van de bijzondere woonhuizen sluiten en verdedigen, vorderde paarden op, om de have der bewoners van Rozendaal naar Duinkerke te brengen, gelaste in de omgeving al het voedsel en het vee der hoeven op te halen, opdat deze buit den vijand niet in handen vallen zou, zongde dat vrouwen en kinderen en grijsaards in veiligheid werden gebracht, waakte over de gewonden, die in het militair hospitaal en het klooster der penitenten lagen, bracht de vluchtelingen onder dalk en verleende hun steungeld, hield de onderdanen van vijandelijke natie's aan, onderzocht hun toestand en zond er elf van naar een interneeringskamp. De anderen werden eenvoudig bij het garnizoen ingelijfd en moesten de stad, waar ze woonden en den kost verdienden, helpen verdedigen. Een Engelschman, Hane, werd zelfs tot kapitein benoemd, en, al bekende hij in zijn dagboek, dat hij dienst deed als met een strop om den hals, toch vervulde hij den hem opgelegden plicht.

Emmery... De maire van 1914, Henri Terquem, had dezelfde taak, maar zwaarder nog en verrichtte ze op even kloek wijze als zijn voorganger.

Een bende vrijwilligers, gehuld in monnikspijen en daarom « Capucijnen » genoemd, voerde in de duinen een echten guerilla-corlog... Zij ook kenden

reeds de waarde van « Camouflage » want hun gewaad had de kleur van nat zand; zoo kropen ze achter de heuvels, waagden zich tot in de vijandelijke linie's en vielen de patrouille's of afgedwaalde soldaten onverhoeds op 't lijf. Zij gaven geen kwartier. « Op handen en voeten, » schreef genoemde Hane in zijn dagboek, glijden ze met verbazende snelheid van duin tot duin, verborgen zich achter struiken, hagen en grachten en door deze kunstgrepen verrassen ze officieren en manschappen, die al neergeveld zijn, eer ze recht weten, wat er gebeurt. Ze keerden met hun trofeeën in de stad terug, uitrustingsstukken en wapens, en ontvangen daarvoor een premie: zes livre's voor een sabel of een hoed van een grenadier, twaalf livre's voor een musket en achttien livre's als het musket van een bajonet is voorzien. Hane toonde er zich verontwaardigd over, want hij hield het er voor, dat ook de soldaten menschelijkheid moesten betoonen en gewonden, die zich wilden vergeven niet afmaken mochten. « Maar de wreedste daden zijn genoegens voor deze duivelen ». En wat moeten wij dan wel meer dan een eeuw later schrijven, als we aan Luikerland, Leuven, Dinant, Aarschot, enz., terug denken?

De Fransche generaal Houchard kwam Duinkerke ter hulp en lag met 50.000 man in het kamp van Cassel, waar een goede eeuw later dus zijn navolger Foch zijn hoofdkwartier had. Den 5n September viel Houchard het leger van den hertog van York aan. Het garnizoen van Duinkerke deed uitvallen.

Op Duinkerke's belfort was een waker geplaatst... 't Ging toen als in 1914... de een vertrouwde den ander niet en zoo had men den torenwachter met zijn personeel eens gevangen gezet hem beïchtend, dat hij seinen gaf, doch hij werd in zijn eer hersteld... En nu bij 't eindigen van den 8n September zag hij van zijn hoogen post, dat de Engelschen hun tenten oprolden. Houchard had inderdaad na een moorddadig gevecht bij Hondshoote de overwinning behaald en zijn stafoverste getuigt in zijn verslag: « Op dit ongeschikt terrein met zijn hagen en grachten strijdt men niet, maar steekt men elkander letterlijk dood ». De vijand kon dus, — zoomin als in 1914 — Duinkerke nemen en de

Franschen vonden een rijken buit. Den 9n werd Houchard als de bevrijder met de meeste geestdrift in de veste ontvangen en hij nam den ganschen nacht deel « aan de meest belachelijke vermaken » meldt Hane, « o.a. aan den rondedans, welke men de Carmagnole noemde ».

Maar de populariteit is zeer wankelbaar en dat ondervond ook Houchard, die 40 maal den vijand teruggedreven had. Hij bezat veel machtige benijders en men beschuldigde hem, dat hij in verbinding was met den vijand, dat hij daarom geen partij getrokken had van de zegepraal en dat hij zich tijdens de gevechten achter een haag verborg. Als beschuldiger voor de revolutionnaire rechtbank trad de trouwelooze Fouquier-Tinville op, die zijn rekvisitorium eindigde met de woorden: « Gij zijt een lafaard! »

De dappere generaal sprong onder deze belediging op, rukte zijn epauletten af en wierp ze voor de rechters. Tranen van woede welden in zijn oogen. Hij werd ter dood veroordeeld en in de korte spanne tijds tusschen het strijken en het volvoeren van het vonnis, herhaalde hij maar steeds: « Die ellendeling! Hij heeft mij lafaard genoemd! »

Den 26n Oktober stierf Houchard op het schavot. Nu prijkt zijn naam op het monument, dat te Hondshoote, evenals twee schilderijen op het stadhuis, aan den slag herinnert; in hetzelfde gebouw vertoont een doek den zoo schandelijk behandelenden krijgsoverste voor de rechtbank.

Ja, de geschiedenis is leerrijk. Hoe weinigen echter van allen, die de wereld beheerschen, lezen er in!

Aan dien tijd herinnert dus het boek van Conscience over De Panne... Veel « emigré's » vluchtten in ons duinland en sloten zich bij de verbondenen aan... Bella Stock bracht haar beschermeling, toen deze verraden was, over zee naar Nieuwpoort, dat nog in handen der geallieerden was. De Franschen belegerden de stede onder leiding van generaal Van Damme, een zoon van Cassel, wat ons dadelijk den Vlaamschen klank van zijn naam verklaart. De emigré's welke in handen der revolutiemannen vielen werden als verraders doodgeschoten. Toen de Franschen het havenfort « Vier-

boet» veroverden en dus Nieuwpoorts lot beslisten, vluchtten nog tal van Fransche edelen op sloepen uit de haven naar de Engelsche schepen voor de kust. De Mirval uit Conscience's boek was bij die gelukkigen en later huwde hij natuurlijk met Bella Stock...

De Pannenaars zijn van de waarheid overtuigd... In elk geval heeft Conscience ons daarmee een goed boek geschonken en er onder meer de leestlust der oude Pannenaars mee opgewekt.

— En dat mocht wel, want 't was hier in 't IJzerland met het onderwijs treurig gesteld.

« Ik zie me nog in de school van Bulskamp » vertelde me onlangs moeder Terlinck van de Panne. « Wij waren er toe-verbouwd aan de hoede van een vrouw, die ons de letters, de catechismus en het breien leerde. Om niet van haar stoel te moeten opstaan, had ze twee personen, een korte en een lange, en met de eerste sloeg ze de stoute leerlingen van de voorste en met de tweede die der achterste rijen, wanneer de jeugd roerig was.

't Meeste last had ze met de boeren jongens van de Moeren, die bij haar voor hun eerste communie leerden en dan later naar 't kollege van Veurne trokken. In die school las ik mijn eersten roman... natuurlijk bestollings... 't Was... Jelle en Mieke, een Gentsche vrijage, van Snouck.

Eens was ik er in verdiept, toen de pastoor binnentrad. Wat schrok ik! Gauw het boek onder den lessenaar op mijn knieën en mijn catechismus voor me. En de pastoor kwam zien, merkte niets van Jelle... noch van Mieke, knikte goedkeurend en zei: dat ik een naars-tig kind was. En dan denk ik aan de school van Houtem, waar een meester was. 's Winters brachten de kinderen het brandhout mee... maar als de knuppel zoo klein was, dat ge hem over het dak kondt gooien, mocht ge niet bij het vuur komen. Dat wenpen gold dus als de maatstaf... en ge begrijpt er voor den meester al 't belang van, als ge weet, dat hij 's avonds de rest van de brandstof zorgvuldig mee naar huis nam.

De heer Rubbrecht geeft ook in zijn werkje over « Roesbrugge-Haringe », een onzer IJzendorpen een eigenaardig kijkje op die toestanden.

« 't Onderwijs, dat we in onze kinder-

jaren ontvingen, is steeds levendig in ons geheugen geprent.

De leergangen hadden geen regelmatige aanvangsuren. De meester was immers alleen en had tevens veel werk in de kerk. Zoodra hij gereed was, verscheen hij op den dorpel zijner woning en riep: « Schole! Schole! » De kinderen, die op straat en markt speelden, herhaalden den kreet: « Schole! Schole! » en haastig liepen zij naar binnen.

De ingangsdeur verdeelde de school in tweeën; in 't midden was een doorgang; aan den linkerkant waren de schrijftafels der hooge klassen; aan den rechterkant zaten de kleine kinderen, de « krutjes » op kleine, lage houten bankjes. De meester had zijn lessenaar aan dezen kant. Op de eerste rangen kwamen de meisjes.

't Onderwijs werd aan ieder in 't bijzonder gegeven; de leerling verscheen voor den meester om zijn les te ontvangen; de kleinen nam hij tusschen zijn opengeschoorde beenen. De les werd door een ganzepen aangewezen. Zoo het vingerken van den leerling, door onoplettendheid of verstrooidheid afweek, kreeg het een stek van de pen.

Wanneer de eerste grondslagen der wetenschap genoegzaam ingeprent waren, ging de leerling naar den lessenaar over, om 't schrijven en 't cijferen aan te leeren, en verdere vorderingen te maken.

Van dan af kreeg men een schalie (een lei), schrijfpapier en leerboekken, die allen plaats vonden in een « schoolberd ». Dit was een eenvoudig houten vierkant bakje met schuif en slot, waarvan de grondplank een uitsprong had om een koord aan vast te binden, en alzoo geheel 't getuig, na de klas, aan den muur te hangen.

Voor 't schrijven kende men enkel de ganzepen. De stalen schrijfpennas was nog niet in gebruik. 't Dagelijksch versnijden der pen was waarlijk een groot werk, dat de meester na de leergangen verrichtte. Ieder leerling legde zich toe om een bijzonder teeken aan zijn pen te geven.

Zoodra men hennepooten kon vormen, was 't eenieders wensch een nieuwjaars-brief aan vader en moeder, peter en meter, te schrijven.

Een maand reeds voor nieuwjaar, was

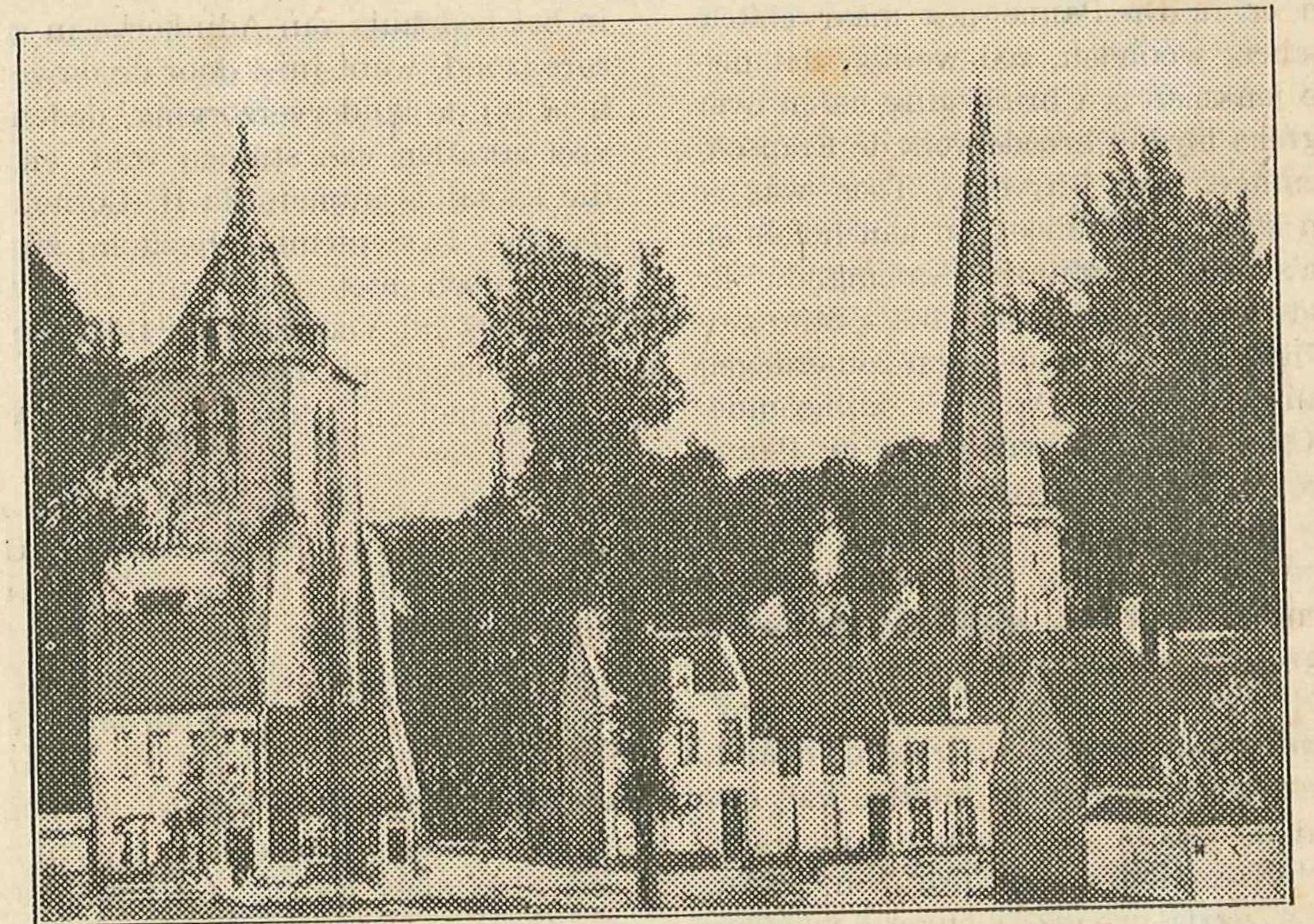
men aan 't werk. De meester deed het dictaat, schreef de eerste hoofdletters en dan zocht ieder een plaats, om ongestoord dit reuzenwerk uit te voeren.

De school was immers te klein, en de leerlingen gingen de eene in de keuken, de andere in de eetplaats, anderen nog in de beste kamer.

Wat al bekommernissen voor den armen onderwijzer!

Benevens 't schrijven, werd 't rekenen hoog in eer gehouden. Wanneer men de getallen geleerd had, en 't samentellen, aftrekken, deelen en vermenigvuldigen meester was, legde de leerling er zich bijzonder op toe, om 't oude stelsel van maten en gewichten op de waarde van 't metrick stelsel over te

maar, is 't noodig te zeggen, dat ze dikwijls liever van den deugniet speelden, dan David en Caesar te doorgronden! Wie in dit geval was, wist aan wat prijs: na de klas in de school blijven, zooveel « reken » schrijven op lei en papier, waren enkel zoete straffen; maar menig-een moest overnoen in de school zitten met water en brood; dan op een drie-hoekigen blok in 't midden der school blijven knielen, met een plank op den rug, waarop geschreven stond: « luiaard », en eindelijk de onvergeetbare ezelmuts. 't Was een soort van mijter gemaakt van lijsten van wollen stoffen; rechts en links rezen twee groote ezellooren, en van achter hing een lange staart. En zoo 't nog al niet genoegzaam was, nam de

Ruïne der abdij van Winobbergen

brengen. Voegt daarbij 't opstellen van kwijtschriften, en, in de hooge klassen, 't lezen der oude schriften, en daar is geheel het programma uiteengedaan.

De meest gebruikte boeken waren de A. B. C.; de St Joseph, de Mechelsche Catechismus, het dubbel Kabinet der christelijke wijsheid, het Oud en Nieuw Testament; David, Julius Caesar, gedrukt in waterprint, het boek der rekenconste en de brieven. Wilde men aanduiden hoe ver een kind gevorderd was, men zei: Het is in den A. B. C.; in den St Joseph enz.

Dat moesten de kinderen al leeren;

meester de wisse of roede; daarna werd de jongen schandelijk weggezonden.

Streng leven voor leerlingen en meester; voegt daarbij dat vacantie onbekend was. De school was alleen gesloten op de Zon- en Feestdagen, op de afgestelde heilighdagen, de patroon- en kerkfeesten, de kermisdagen.

Jaarlijks vierde men den feestdag van St Gregorius, patroon der school. Dien dag waren de jongens meester; voor 't begin der klassen werden ze in de school gelaten; en als de meester kwam, vond hij de deur gesloten; hij had schoon vragen om binnen te gaan, zijn

bede werd enkel verhoord, wanneer hij een paar dagen verlof verleend had. »

Dit alles herinnert ons dus aan de naieven tijd van 't IJzerland, dien van grootvader, toen « peetje » en « meetje » nog klein waren gelijk men hier zegt... toen de trein van Gent naar Veurne pas reed, toen onze eerste koning Leopold I in 1831 in de Panne aan wal stapte, met een koets naar Veurne trok en daar overnachtte in het huis van den burgemeester Ollevier... (nu het klooster der Blauwe zusters)... 't Was het begin van België's onafhankelijkheid, welke thans 85 jaar later zoo ernstig bedreigd werd en in dit hoekje zijn laatste verdediging vond. Ja, waar is de tijd, toen er in De Panne nog maar enkele visschers woonden, zoo weinig, dat menige jonkman een bruid ging halen over de grens bij het broedervolk, de Fransch-Vlamingen van Ghyvelde. Toen was er geen kerk, geen school, en aan hotels en villa's dacht natuurlijk niemand. Er werd in « den dune » bij het « Strange » een herberg gebouwd en op zomerdagen kwamen er bezoekers uit 't omliggende.

« Och, als kind eens naar de Panne mogen rijden, dat was een feest », vertelde mij mevrouw Terlinck, die het moderne Panne slichtte, maar toch nog zoo gaarne over het oude spreekt. « Dan werd de grootste wagen ingespannen met de « wyte » er over... en op den vloer stroo gelegd, of kussens en matrassen; daarop gingen wij zitten en te midden van ons stond de groote « zaaimande » met koekeboterhammen, eieren, pruimen, peren, appels, zoodat we geen honger behoefden te lijden, al kenden we toen nog geen « table d'hôte » of « diner à la carte ».

't Waren genoeglijke tochtjes, bij de jonkheid van beider geslacht zeer geliefd.

De menschen uit de omgeving waren dus de eerste badgasten van De Panne. Burgers uit Veurne reden er nu en dan per koets heen, zooals die van Brugge zich toen op « speelreis » naar Blankenberge begaven en men in Zeeuwsch-Vlaanderen het nog ziet naar Kadzand, waar wel een prachtig strand ligt, maar buiten het houten « badhuis », een gewone herberg, het duin nog gansch verlaten is. In den Oostenrijkschen tijd (18e eeuw), werd de weg van Veurne naar De Panne gebaad, maar 't bleef er nog lang eenzaam.

De visschers gingen naar zee en de vrouwen leurdten de garnaal te Veurne en omgeving uit en, verkochten ze daar niet alles, dan trokken ze met den korf op den rug verder naar Loo en Dixmuiden en legden zes uur gaans af voor een karig loontje.

De visscherskolonie nam snel toe, want de Pannenaars zijn een vruchtbaar volk, dat zich beroemt op gezinnen van soms twaalf, veertien, zestien kinderen. De sterfte onder de wichtjes was echter groot, vooral door onkunde bij de opvoeding. Zoo gaf men aan de boorlingjes veel te spoedig vast eten als aardappelen, brood, en van hygiëne had men weinig begrip. Geen wonder dat de H. Cornelus in het bedehuis van Adinkerke in groote eere stond, want juist door de onwetendheid bij de kinderverzorging, deden zich veel gevallen van stuipen voor, en voor die kwaal is immers de H. Cornelus de patroon. In September heeft hij zijn novene, doch niet alleen uit De Panne, maar ook uit Veurne, Loo, Hondshoote, Winoxbergen en Duinkerke komt men hem dienen en geld of kippen en konijnen offeren.

Vroeger voeren veel Pannenaars met hun gezellen van Oost-Duinkerke, Coxyde en Ghyvelde op Duinkerker of Grevelinger schepen naar IJslant. (1)

Dat gaf een zuur stuk brood. Men vertrok in « Kortemaand », Februari, of uitlijk begin Maart, en bleef zes maanden afwezig, moest ginder hard werken en menigen storm trotseeren, terwijl men van huis niets hoorde, tot later de hospitaalschepen en jagers voor de briefwisseling zorgden en ook anderszins het lot verbeterden. Eenige malen ging men te Reikjavik of elders aan land om water in te nemen en woonde dan, zoo mogelijk, ook een kerkdienst bij, al was het in een protestansch bedehuis en verstond men niets van het Deensch sermoen. Voor men vertrok, vroeg men te Lombardzijde of te Duinkerke aan Maria, die daar bijzonder vereerd wordt, een « goê reize ».

Als de vloot in zee stak, stond de kaai zwart van een roepende en wuivende menigte; de sloepen waren getooid, doch een eind buiten de haven, na de saluutschoten van een stukje aan wal, streek

(1) Nog wel, maar bij uitzondering nu.

men de vlaggen en stond men voor den bitteren ernst van den arbeid. De kinderen moesten toen al zeer vroeg mee aan boord en mochten daarom te Ghyvelde eerder hun Eerste Communie doen dan de anderen. Later moeide de wet er zich mee.

Moeder bleef met het groot gezin achter en op haar wogen de zware zorgen voor de huishouding, het hofje « hun zand ». Verder breide zij netten, tot de fabrieken te Duinkerke een concurrentie aandedden, waartegen men niet op kon.

't Is er hard leven, maar de Pannenaars zijn tevreden.

Nu woonden er in De Panne 1500 tot 1600 visschers. Er hoorden 120 schepen thuis. Men vischte met haring- en tongnetten, maar vooral met de korre, die over den bodem der zee sleept. De Pannenaars vaarden nu in open schepen langs de kust en met zeewaardiger booten tot bij Engeland.

Te Oost-Duinkerke wordt er veel te paarde gevischt. De paarden stapten tot over den buik in 't water; aan weerszijden hangen netten, die zoo voortgesleept worden. De visschers boeren ook. Bij de huizekes is er een hofje, door een walletje tegen 't stuivend zand en door nettedraad tegen de wilde konijnen beschermd. Kleine garnaal en krabben en andere waardelooze visschen dienen tot bemesting.

De Gerlache, die den bekenden tocht naar de Zuidpool deed, met de « Belgica », heeft eens gezegd : « Met een bemanning van visschers uit De Panne durf ik alles wagen ».

De Pannenaars zijn inderdaad stoutmoedige visschers.

Toen onze koning nog kroonprins was, vertoefde hij veel onder hen en 't was nog een zijner geliefdste plannen aan de Pannenaars een haven te bezorgen. De schepjes kwamen meestal te Nieuwpoort binnen.

Over die haven werd veel gesproken en geschreven, maar men wacht er nog op. Veel visschers van 't Duinenland zijn aan IJslands kusten gebleven evenals jongens en mannen van Bretagne. Men kent het treffend werk van Pierre Loti « Les

Pêcheurs d'Islande » (IJslandsche visschers) (1).

In 1914 konden onze soldaten nog bij de oude vrouwen de Pansche kleedij zien : het gepijpte witte mutsje, den dikwijls zeer fijnen borstdoek, het jak en den rooden rok, maar het jong geslacht volgt de nieuwe mode.

In het IJzerland, over 't algemeen, vond de ouderwetsche kleedij een laatste schuilplaats tegen 't modernisme. Zoo schrijft de heer Rubbrecht in zijn werkje over Roesbrugge :

« Langen tijd was de kleedij van Lodewijk XIV in vollen gang bij de welhebbende familiën. De laatste drager van deze kleeding was de heer Jean-Baptiste Ruysen, koopman in klerstoffen en schatbewaarder der kerkfabriek. Hij droeg den driehoekigen hoed, de pruik met staart, en wel gepoeierd, den gespannen gilet, het kleed met zwaluwstaart en hoogen kraag, kleedsel dat men « pit-talaire » of kazak noemde, de korte broek, aan de knieën gebeukeld, zwarte of witte kousen, eindelijk lage schoenen voorzien van zilveren gespen. Dit kostuum heeft hij tot 't begin der jaren veertig gedragen. Hierdoor doopte men hem met den lapnaam van : « Steertje Ruysen ».

Waarschijnlijk is het te Roesbrugge, dat de E. H. Delye, aldaar onderpastoor, de gewoonte opgenomen heeft van zich het hoofd met rijstpoeder te bestuiven, gewoonte die hij, zelf pastoor te Haringe, voortgezet heeft tot aan zijn afsterven.

Jacobus Carton, Martinus Rouseeuw, Franciscus Desagheer, landbouwers te Haringhe, hebben de korte broek en schoenen met zilveren gespen zeer lang gedragen.

Seraphin Neut, timmerman-schrijnwerker, ging in de jaren 1820 naar Parijs, om zich in zijn stiel te volmaken, en keerde weder met een groene laken kazak. Alle Zon- en feestdagen, kwam hij met dit kleed te voorschijn. Tot aan zijn afsterven, heeft hij geen ander Zondagkleeding gedragen.

De blauwe lijnvaden kiel is opgekomen rond de jaren dertig; de polkavesten, verbeeldende een vrouwenjak, op

1) Nu varen ook veel van onze visschers op stoomsloepen naar IJslant, de reis duurt slechts 15 dagen, 5 voor heen, 5 voor de vangst en 5 voor den terugkeer.

't einde der jaren veertig; ze zijn van korten duur geweest.

Voor de bemiddelde familiën, was de kleederdracht der vrouwen op den voet van deze der mannen. De zwarte zijden robe met chape en hoed was de hooge dracht. In lagere klassen, zag men de roodgebloemde katoenen manteis, met bonnet voor hoofddelksell. Beide hebben plaats gemaakt voor laken mantels en mutsen met fijngeplooide kanten, hebbende voor pracht en versiersel een wit of gekleurd zijden lint. Buiten het kleed droeg men het jak met kalamanden rok, en hieronder twee afgezonderde valise beurzen. De fijngeplooide kant der muts heeft plaats gemaakt voor de groffeerde pijpcornetten, om te komen aan de opgezette mutsen met kanten, linten, bloemen en eindelijk aan den hoed, die thans door arm en rijk gedragen wordt. »

We zeiden, dat de koning als kroonprins gaarne in De Panne verbleef. Zijn gouverneur, de statige heer van Ruiskensvelde, kwam eens aan mevrouw Terlinck vragen, een behendigen, voorzichtigen visscher aan te wijzen, om met den kroonprins en zijn gemalin op een sloep in zee te gaan.

Die gids moest Kotje Maes zijn, het type van den echten Pannenaar, die nog leeft. Zoo zond de vorst den heer Inglebeek naar dezelfde dame om een flinken man, die aan de leerlingen der « Ibis » les geven moest in netten knopen; ditmaal noemde mevrouw Terlinck Jef Verbanck, en gaf deze getuigenis van hem : « Hij is een goede visscher en kan lezen en schrijven ».

Onder de visschers heerscht veel bijgeloof en dat ondervond, tot haar verdriet, de oude vrouw N..., die nu ter ziele is. Zij werd gevreesd als de neks « van den dune » en haar « kwade hand » verwekte ongeluk en ziekte. Menige visscher zag van de reis af als hij, op weg naar zijn sloep, de toch weerlooze vrouw ontmoette; de moeders riepen haastig hun kinderen binnen zoo zij door het raam of uit het hofje N... zagen naderen. En deze gaf zelf wel wat aanleiding tot haar reputatie. « Waarom zwerft ze bij avond altijd rond en duikt ze dan van geheimzinnige plaatsen op ? » vroegen de mensen, wanneer er al eens iemand een woordje van twijfel sprak.

En inderdaad, N... was zulk een doo-

laar, maar niet in dienst van booze geesten of duivelen, doch alleen in dezen van een welgestelde oude jonge dochter, welke vreeselijk nieuwsgierig bleek naar liefdesavonturen. Zelf geen man hebbende, wilde zij toch weten welke paartjes er door de duinen zwierven en N... moest haar daarvan getrouw verslag doen. Van dien aard dus waren haar verschijningen, doch de menschen verklaarden ze op hun wijze. Zoo bezaten deze ook allerlei vooroordeelen, vooral in verband met den Vrijdag, met het getal 13, den Zondag, Maandag, enz., doch dat hadden de bewoners van het Duinenland met andere Belgen en ook met andere naties gemeen.

De groote grondbezitter was de oude heer Callemeyn, die in 't begin van de 19e eeuw uitgestrekte gebieden duin kocht; zijn familie werd verwant aan andere geslachten, eigenaars thans ook van terreinen langs de kust. 't Was mevrouw Terlinck, die er echter aan dacht om van De Panne een badplaats te maken. Waarom zou het niet lukken ? Van 1857 reed de trein naar Veurne, dus was er gelegenheid tot snelle verbinding met 't binnenland; nergens welfden zich duinen als hier, terwijl het strand niets te wenschen overliet.

De ondernemende dame bouwde in 1893 een houten chalet, en haar eerste gasten waren Franschen uit Roubaix, die haar voor De Panne een schitterende toekomst voorspelden. Zulk een oord moest volk lokken. In 1897 verving mevrouw Terlinck haar voorloopig gasthof door een ruim steenen hotel, dat tijdens dezen oorlog wereldberoemdheid verwierf.

Snel verrezen thans villa's en luthuizen, andere hotels en winkels, en De Panne werd de druk bezochte badplaats, zooals we ze in 1914 kenden.

Mevrouw Terlinck bracht in 1897 haar chalet naar Coxyde over 1) richtte dan eveneens daar een hotel op en zoo stichtte ze Coxyde-bad. De Panne behield echter den eersten rang, groeide en bloeide en werd veel voornamer dan zijn moeder Adinkerke, waarvan het een gehucht was, zoodat het kuren van zelfstandigheid kreeg en zich ook werkelijk in 1911 tot een afzonderlijke gemeente met 3000 inwoners los scheurde.

1) Het staat er nog.

Het had intusschen kerk en school verworven een paardentram naar Adinkerke-station en een naar Sint-Idesbaldus. Bij het kursaal — dat evenmin ontbreken mocht — bouwde men een paviljoen voor het uiteinde der onderzeesche telegraaf- en telefoonkabels naar South-Foreland (Engeland).

Voor den oorlog verschenen er eenige maanden allerlei lievelingen der fortuin, veel uit Brussel, Gent, Antwerpen of uit het naburige Frankrijk, maar ook wel van andere rijken. In 1904 logeerden in het hotel Terlinck Frans Salvator met Valerie, dochter van den Oostenrijkschen keizer; zij hadden 7 kinderen en

Het Hotel Terlinck in De Panne

betrokken een afzonderlijken vleugel, doch, hun levenswijze was zeer eenvoudig.

Hun bejaarde keukenmeid vertelde dat hun verloovingsdag ook die van het feestmaal was geweest 1). Het feestmaal was gereed... Rudolf verscheen niet.

1) Rudolf, aartshertog en kroonprins van Oostenrijk, geboren, 21 Aug. 1858 was de eenige zoon van keizer Frans Jozef en keizerin Elisabeth.

In 1881 huwde hij prinses Stephanie, dochter van Leopold II. Op 30 Januari 1889 verloor hij het leven in het jachthuis Mayerling bij Weenen. Vermoedelijk was er een liefdesavontuur in 't spel, maar 't geval bleef met geheimzinnigheid omsluisd.

Toen kwam dat ontzettend bericht... En die Frans-Jozef, wiens leven al zoo treurig was, sloot dan nog zijn regeering met zijn trouweloosheid jegens Servië... en het ontketenen van den gruwelijken oorlog.

Van af 1905 betrok Frans Salvator een afzonderlijke villa in De Panne en dagelijks zag men het gezin in de duinen (1).

Ja, waar was het Panne van Conscience, het wilde, eenzame land waar men in 1798 emigrés en in 1870 Fransche deserteurs verborg.

Waar waren de dagen toen men door de duinen naar Adinkerke ter misse ging en daarheen gedragen werd als men 't tij-

delijke met het eeuwige verwisselde?

En toch veranderden de visschers weinig...

Veel schooner dan de villa's staan daar in het duin hun blanke huisjes met groene blinden en rood dak en zij stoffeeren heerlijk het wijde panorama, dat men van een hoogen heil beschouwt.

En nog zijn ze thuis op de woelige zee, aan de Smal- en Stroom en Kwintebank, of aan de Binnen- en Buitenratels, de Ruittingen, de West- en Oosthinder!

1) Frans Ferdinand, die in 1914 te Serajewo vermoord werd was een getrouw bezoeker van Blankenberge.

Afl 29 Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel

“ Het Bloedig IJzerland ”

VERBODEN NADruk

Prijs: 30 centiemen

WEKELIJSCH AFLEVERING

8 Augustus 1920.

Daar de oorlog Nieuwpoort's haven schond, zouden bij den vrede echter tal van Pannenaars verplicht zijn om hun broodje naar Oostende uit te wijken.

Vischvangst, landbouw en badwonen zijn dus in het Duinenland middelen van bestaan, doch sommige duinbewoners hebben een ander beroep, namelijk het smokkelen of «het blauwen», zooals men 't noemt. Enkelen doen het per bootje over zee. Franschen en Belgen ontmoeten elkaar op een afgesproken plaats of men wacht op de schuitjes der deelgenooten, ergens onder de kust van Duinkerke of Grevelingen.

De meesten verkiezen echter het land en voor den oorlog verhandelden zij alcohol, sigaren, tabak, lucifers, geweren, sloffes, schoenen, ja, wat niet al! En menig een verdiende er in korten tijd een aardig fortuintje mee, kocht dan een huis en ging rentenieren. Honden hielpen trouw bij dat werkje. De dieren waren uitstekend gedresseerd. Men had hun een geveldigen schrik ingeboezemd voor een pop in uniform van Belgisch of Fransch tolbeampte, zoodat de arme beesten wel zorg droegen die heeren te ontwijken. Bij vertrek en aankomst kregen ze een flink hondenmaal en ze kenden goed hun adressen. Men bond de smokkelwaar om 't lijf en dan renden deze kostbare helpers heen door het duin. Tijdens den oorlog bleef de douanedienst aan beide zijden der grens van kracht, maar ook de blauwers gaven geen krimp en werden nog versterkt door soldaten, die, eveneens wel een buitencansje konden gebruiken.

Wijn, en vooral alcohol, in ons gebied geheel verboden, behoorden toen tot de meest verhandelde artikelen.

De Pannenaars en de Duinbewoners, ja, de Veurne-Ambachters in 't algemeen hadden bij 't uitbreken van den oorlog gezocht naar herinneringen, waaraan ze dezen tijd konden vast knopen.

De Spaansche eeuwen! Die hadden zooveel sporen nagelaten, maar in overleveringen, volksvertelsels 't meest...

De Fransche revolutie; daarvan wist men meer. Van 1870 dan... Toen was Duinkerke buiten 't strijdtoneel gebleven; maar men had toch veel vluchtelingen naar Roesbrugge, Proven, Leisele, Veurne, Nieuwpoort zien komen...

En deserteurs, die weigerden nog in den strijd te gaan.

Men las de wreede beschrijving van de slagen en 't Parijzer beleg.

En nu... zelf oorlog. De oude menschen voorspelden een tijd als in de jaren 1840, toen hongersnood heerschte.

De aardappelen zijn, benevens 't brood, 't voornaamste voedsel middel onzer vlaamsche bevolking. — Wanneer, in 1846, de plaag deze plant aantastte, was 't een waar onheil voor de werklieden en de kleine landgebruikers; de rogge was dit jaar ook mislukt; zoo men daarbij voegt dat de gareneveerij met de hand staakte, door 't opkomen der machinesveerij, uitgevonden door den vermaarden Jacquard, kan men gemakkelijk verstaan, hoe al die oorzaken een buitengewone armoede teweeg brachten. Veel menschen stierven bij gebrek aan gezonde levensmiddelen; anderen, in overgroot getal, verlieten hunne streken, om in Veurne-Ambacht te bedelen. Ze kwamen bijzonderlijk uit de omstreken van Torhout, Thielt, Roeselare en Brugge, waar de armoede de grootste was. Van 't onzent trokken ze naar Frankrijk, om korten tijd nadien, weder in ons land gedreven te worden.

't Staatsbestuur nam bijzondere maatregelen om de bevolking der beide Vlaanderen ter hulp te komen. — De gemeenten, van hunnen kant, trachtten te zorgen voor de veiligheid van hare inwoners. — De landbouwers waren aan alles blootgesteld; benden bedelaars doorliepen de landerijen en beschadigden de vruchten; 't was hoog tijd daar aan een einde te stellen.

In veel gemeenten werd een soort van burgerwacht bijeengeroepen; ze was samengesteld uit alle bemiddelde burgers tusschen 18 en 50 jaar. — De wapens waren heel eenvoudig. — Op den kerktoeren waren nog een aantal lansen en lontgeweren van den tijd der Hollandsche regeering; ze werden verdeeld onder dezen die er de aanvraag voor deden; anderen namen een knuppel, een degen, of 't een of 't ander verdedigend voorwerp.

De manschappen verdeelden zich in groepen, die elk de een of de andere wijk der gemeente gingen bewaken.

In geval van nood werd een teeken gegeven, en alle afdeelingen kwamen bij-

een. Alzoo kon men een einde stellen aan die bedelarij.

De groote bedelarij was alzoo getoemd. (1)

Ja, maar de ongelukkigen werden daardoor niet geholpen. 't Is waar had elke gemeente gedaan, wat Roesbrugge deed, dan ware er veel nood gelenigd geworden: men berekende hoeveel ieder inwoner jaarlijks in aalmoezen aan de deur uitgaf, en op dezen grondslag, maakte men een belastinglijst, die aan de ingezetenen werd voorgelegd; ieder nam de verbintenis gedurende drie jaar dit bedrag te betalen. 't Bureau van weldadigheid beschikte aldus over genoegzaam geldmiddelen. Ieder onbemiddelde kreeg voldoende onderstand, de bedelarij werd streng verboden, 't bijwonen der scholen was verplicht, en het bureau, dat veel landerijen bezat, verpachtte aan geringen prijs een akker aan de behendigste werklieden. Sommigen, die bijzonderen aanleg voor een veld toonden, ontvingen 't noodige werkgerief, en de grondstof om 't een of 't ander product in den handel te brengen.

Deze pogingen van 't ambtbestuur werden met goeden uitslag bekroond. De hulpsom der gemeente en de opbrengst der vrijwillige giften beliepen boven de 12,000 frank. Na drie jaar, kon de buitengewone belasting afgeschaft worden; de wilskracht van den werkmans was in groote maat gestegen; hij had beter gevoel van zijn eigen waarde en meer betrouwen op zijn zelve. 't Voorbeeld van den eenen trok den anderen na: velen die in 't begin wederspanning gebleven waren, kwamen vragen dat hun broodonderstand zou veranderd worden in andere hulp, ten einde door eigen werk, grooteren welstand te bekomen.

De hulpsom der gemeente verminderde gedurig; van 1858 tot 1870 was zij enkel nog van 3000 frank. De bedelarij was uitgeroeid, en 't zedelijk peil van den werkmans was hooger. Talrijke families hebben zich alzoo kunnen verheffen, en bekleeden thans een waardige plaats in de burgerij.

't Is een plicht hier te melden, dat M. Karel Van der Meersch de voorname

aanlegger was van dit groote werk.» (1)

Neen, het IJzerland was zoo achterlijk niet, als velen dachten. Men had er veel mannen met gezonde begrippen, menschen met naastenliefde...

In die «jaren veertig» zooals de ouderen ze noemen, werd elders in Vlaanderen ontzettend geleden. Men zag vrouwen en kinderen, die gras aten langs den weg... Benden bedelaars zwermden ook naar Zeeuwsch-Vlaanderen.

Men beweerde dat men in de vorige jaren het land te veel had uitgeput. Men had rijke oogsten gehad... Een boer reed met een wagen aardappelen naar Dixmuiden. Niemand wilde ze koopen. Om de vracht niet terug naar huis te moeten nemen, keerde de landbouwer zijn lading buiten de stad uit... De aardappelen lagen daar voor wie ze nemen wilde. Het land raakte uitgeput. En toen kwam die plaag... en de mislukking van den oogst, en hongersnood.

Er waren ook «korenbijters», woelraars, die graan hadden weggestoken, om het met schandelijke winst in 't geheim te verkoopen. En nu en dan sloeg het wanhopige volk bij die uitzuigers tot plundering over. Het zou thans blijken, dat dit ras nog bestond...

Ja, aan die dagen herinnerden de oudjes bij 't uitbreken van den oorlog. En de menschen sloegen levensmiddelen in. Alles was immers goedkoop, daar de handel stil viel. De boterkooplui bleven weg, de boeren zaten verlegen met hun vee, en de menschen van 't IJzerland vulden hun kelder en kuipen en meenden den slechten tijd rustiger tegemoet te kunnen zien.

En men besprak het nieuws van den oorlog. In het eerst toch hield men aan de oude gewoonte, 's avonds bijeen te komen in de «staminee»; dat was zoo in dorp en stad. Kende men te Veurne niet 't Senaat, den kring van goede burgers, die met hun lange pijp om de groote tafel zaten in een dier gothische herbergen van de Markt, hun pinten lieten vullen door de gediensstige Rosa en dan redeneerden en debatteerden over de politiek, de gebeurtenissen van de «steê» en «'t Veurne-Ambacht» en nu natuurlijk over den oorlog.

1) Rubbrecht. Geschiedboek van Roesbrugge-Haringe.

(1) Rubbrecht. Geschiedboek van Roesbrugge. Dit alles is beschreven in het boek van dezen schrijver: «Rémèdes contre le Paupérisme», verschenen bij Lebègue, te Brussel, in 1890.

Maar wat er thans in 't IJzerland was geschied, dat had men toch nooit vermoed. Na den schrik, de teleurstelling, den angst, kwam dan toch in ballingschap nog de fierheid op, dat de streek 't onbezette België bleef en De Panne de vestelijke residentie werd.

De Vorsten bewoonden een eenvoudige villa aan 't eind van den dijk, terwijl nog twee dergelijke gebouwen, voor de dienaren haastig werden ingericht. Over dag vertoefde de Koning bij zijn staf te Veurne. De vorstin wijdde zich, zooals we reeds beschreven aan de verpleging der gewonden.

Zij had dat voorbeeld van toewijding reeds thuis gezien, ginds in het hertogelijk paleis van Beieren, waar haar vader Karel-Theodoor fierder was over zijn kennis en bekwaamheid als oog-dokter dan over zijn titels. Hij besteedde zijn meesten tijd aan de hulp van onbemiddelden, voor wie hij een oogheilkundig hospitaal had opgericht, wellicht het volmaakte dat bestond.

Elisabeth — onze huidige koningin — was zijn tweede dochter, en zijn trouwe hulpe bij de verzorging der lijders, en als zoodanig had ze reeds het harte gewonnen van het volk.

Het gezin van Karel-Theodoor en Maria-Theresia van Braganca bestond uit prinses Sophia, die zich met de wetenschap bezig hield, Maria-Gabrielle, Ludwig-Wilhelm, en Frans-Jozef.

Maria-Gabrielle en Ludwig-Wilhelm stierven eenige jaren voor den oorlog.

Op 2 October 1900 werd te Munchen het huwelijk tusschen Albert en Elisabeth gesloten. Den avond te voren hadden de zangvereeningen der stad voor het balkon van 't hertogelijk paleis, waarop bruid en bruidegom verschenen, een lied van Beethoven aangeheven en het doorluchtig paar geestdriftig en hartelijk toegejuicht.

Het burgerlijk huwelijk had in de troonzaal van het koninklijk paleis plaats, in aanwezigheid van koning Leopold II, de ouders der bruid, de gravin van Vlaanderen, prins Luitpold, regent van Beieren, koning Carlos van Roemenië en nog tal van hooge personage's. Baron van Crailsheim, minister van staat en van buitenlandsche zaken, trad op als officier van den burgerlijken stand en wees in zijn rede op de toena-

dering tusschen Beieren en België... Nu veertien later stonden de Beiersche soldaten als vijanden in het land van haar, die met haar vader zoo veel liefde aan het volk had betoond.

O, sommigen voelden dit wel, zooals de reeds oudere krijgsman, dien wij in Noord-Vlaanderen over onze koningin spraken.

Hij vertelde, dat hij door haar en haar vader behandeld was geworden en hun het ooglicht dankte...

— En nu als vijand in haar land, merkten wij op.

Met wanhopig gebaar verhief hij de armen, als wilde hij uitdrukken, dat de grooten der wereld de volkeren dreven zooals zij het begeerden. Men heeft dan allerlei verhalen verspreid over den weerzin der Beieren om te vechten, hun twisten met de Pruisen, maar de waarheid is, dat dikwijls Beieren in de wreedheden gemengd waren en zij aan het front tot de hardnekkigste troepen behoorden.

't Waren dezelfde uniformen als die welke de militairen droegen, welke in 1900 de straten van Munchen belijnden, toen de huwelijksstoet zich naar de «Aller Heiligen kerk» begaf, waar de aartsbisschop, Migr von Klein de echtverbintenis inzegende : diens woorden schijnen ons nu een profetie toe...

«Door den wil van God» zoo sprak hij eerst tot Albert, «zult gij eens de kroon dragen. Moge dan tot verre uw roem klinken, door uw toegewijde en goeder-tierende liefde, uw vaderlijke goedheid voor uw onderdanen en uw onophoudelijke zorg voor hun welzijn. En gij, vervolgde de kerkvosrt tot de bruid, moge gij gevierd worden als de weldoenster der armen, de hulpe der bedroefden, het stralend beeld van christelijke liefdadigheid.»

Een gala-ontbijt sloot om twee uur in de ouderlijke woning de plechtigheid. Op Vrijdag 5 October reisden de jonggehuwden naar België, en te Verviers betraden ze als zoodanig voor het eerst den grond van hun land en werden daar verwelkomd door een rede van den burgemeester Eugène Mullendorf en de toejuichingen der burgerwacht en maatschappijen. Ja, waar waren die dagen! En dan de triomfantelijke aankomst te Brussel. Het bruidspaar reed door een

jubelende menigte naar het Koninklijk paleis, waar aan de groote trap koningin Maria-Henriette haar neef en nicht begroette. Leopold II had gewenscht, dat een militaire optocht Albert en Elisabeth dan naar de Regentiestraat zou geleiden, maar de graaf van Vlaanderen, die den eenvoud beminde, verzette er zich tegen zoodat het weer het volk was, hetwelk een escorte vormde.

De kroonprins en zijn gade vestigden zich in het hotel der Wetenschapstraat, tot aan de troonsbeklimming.

Eenige jaren gingen voorbij. Toen brak de maand December 1909 aan... Hertog Karel-Theodoor stierf op zijn slot te Kreus. Nauwelijks was het jonge echtpaar van de begrafenis te Brussel

gens stierf hij. Om 3 uur verscheen prins Albert te Laken... Den 22en werd Leopold II begraven, den volgenden dag besteed zijn opvolger den troon...

O, al die herinneringen moeten dikwijls bij de koningin opgekomen zijn, als zij daar in haar eenvoudige villa van De Panne neerzat.

Prinses Alice Alexander de Teek, die verscheidene malen haar gast was in De Panne zei eens : «Ik kan niet begrijpen hoe de koningin die zoo aan schoonheid gehecht is, te midden van zooveel middelmatige voorwerpen en leelijke meubels leven kan. Ik zou er van sterven...

Elisabeth liet inderdaad de villa onveranderd... Zelfs de foto's van den eigenaar bleven op hun plaats... 't Was

Duitsche gevangenen in een kamp bij Houtem

teruggekeerd of Leopold II lag op zijn uiterste. De oude vorst moest een gevaarlijke operatie ondergaan. Deze gelukte, zoodanig, dat men hoop koesterde op genezing... De Senaat had juist de wet op den persoonlijken dienstplicht goedgekeurd, en denzelfden avond na de heilkundige bewerking bekrachtigde de kranke vorst ze...

Die wet was de vervulling van een zijner wenschen. En op zijn sterfbed — want dat werd het ziekenleger toch — drukte hij er zijn voldoening over uit... Zag hij in zijn laatste oogenblikken den naderenden storm, die België zoo beroeren zou...

Den 17en December, om 2 u. 20 's mor-

nu geen tijd, om aan weelde te denken, waar het gansche land zulk een zware beproeving leed. De vorstin gevoelde zich een bannelinge als duizenden landgenooten... Het was in die eenvoudige woning, dat Gibson, sekretaris der Amerikaansche legatie te Brussel, door den koning en de koningin ontvangen werd en een oproep redigeerde tot het volk over den Oceaan... om hulp voor het benarde België. Die welke door Haar Majesteit ondertekend werd, was tot de vrouwen gericht. De vorstin verzocht Gibson ook om zijn bemiddeling te Brussel — waarheen de ambtenaar terugkeerde — teneinde dokters te bewegen herwaarts te komen... Er was zulk een

dringende behoefte aan geneeskundige hulp. Gibson vertelt in zijn dagboek, hoe hij met de koningin een villa bezocht, welke tot ambulance ingericht was. Welk een ellende, wat een gebrek... « Ik hoop nooit meer zoo iets te moeten aanschouwen », getuigde de legatie-sekretaris...

Ja, tragisch was deze woning. De aanvang der regeering was zoo vol zon en warmte, zoo vol van beloften geweest... En dan de kloof tusschen Elisabeth en het oorspronkelijk vaderland... Beieren. Haar broer Frans-Jozef diende aan de andere zijde... Haar zuster Gabriëlle, die ze zoo innig bemind had, was overleden, maar haar man heette Ruprecht van Beieren en vertoefde nu als vijand in Vlaanderen... Een zuster der koningin, prinses Josephina, was gehuwd met Karl van Hohenzollern, een naam welke thans vervloekt werd.

En haar eigen gezin. Het leven te Brussel en te Laken was zoo gelukkig geweest, daar het koninklijk gezin de innige huiselijkheid kende, door liefde beheerscht. Zag de vorstin niet in haar herinnering het park van Laken, waar de kinderen hun speelgebouw hadden, in bevalligen Vlaamschen stijl, waar Leopold, Karel en Marie-José, ieder hun eigen tuintje bezaten, waar ze hennen en konijnen kweekten, en bijen, welker wonderbaar leven ze nagingen. En de kamer dan, waar de moeder vroolles ontving en ze zelf aan de kinderen gaf, de studeervertrekken...

En nu... Na den val van Antwerpen bracht de koningin haar kinderen, den graaf van Vlaanderen (Leopold), den hertog van Brabant (Karel-Theodoor) en prinses Marie-José naar Engeland, op het kasteel van Hackwood, bij lord Curzon, voormalig onder-koning van Indië en een vriend onzer vorsten. Die scheiding van haar kinderen moest de moeder zwaar wegen, maar deze wilde haar plaats innemen naast haar man, bij het front, bij haar leger, hier in dit afgelegen, uiterste hoekje van België...

O, dat vertrek uit Antwerpen, waarheen Haar Majesteit uit Engeland teruggekeerd was... Op 7 October, om drie uur in den namiddag ging zij heen. Het gansche leger was reeds aan de overzijde der rivier. Met haar eeredame, gravin Ghislaine de Caraman-Chimay, reed zij

in auto de Schelde over. Te Sint-Nikolaas ontmoette zij den Koning in de woning van den burgemeester Van Naemen, en men bracht er den nacht door, zonder echter ter ruste te gaan, want 't gevaar afgesneden te worden dreigde.

Den volgenden nacht verbleven de soevereinen bij den heer De Clercq, dienstdoende burgemeester te Zelzate..., den 7en October te Eekloo, den 10en te Oostende. 't Was dus wel de aftocht met het leger zelf, zonder vooruit te willen rijden, om zich vooraf in veiligheid te stellen.

Den 13en namen de vorsten afscheid van Oostende, en nu verbleven ze in De Panne, waar ze als kroonprins en prinses zoo dikwijls in allen eenvoud hadden genoten. Ja, men kende hen in 't Duinenland en wist, welk een belang de koning in de visschers stelde. Albert had gezien, hoe deze de meest verlatenen onder de arbeiders waren en voor hen stichtte hij het werk der « Ibis », tot opleiding der weezen van zeelieden en andere kinderen der kust. En nu in 't Duinenland bevond het koningspaar zich te midden van een trouwe bevolking.

Ja, veel herinneringen moesten Elisabeth door den geest gaan, als zij van in haar nederige woning haar blik liet glijden over de grauwe zee, waar nu en dan de Britsche oorlogstroepen vuurden, zoodat de ramen der villa trilden, en de granaten over De Panne huilden, op hun weg naar de Duitsche stellingen. Maar buiten verbong deze edele vrouwe haar leed om aan de gewonden slechts den glimlach van bemoediging te toonen en hen een opbeurend woord te doen hooren.

Dokter Depage kwam haar helpen in het gewichtig werk der verpleging en richtte het hotel van den Oceaan tot een hospitaal in, dat voortdurend uitgebreid en verbeterd werd en met zijn bijgebouwen als een afzonderlijke plaats werd « Depage-stad » geheeten.

't Duinenland was in zijn voorzone het tooneel van den strijd, en op de achtergrond als een asijl tot leniging van nood. Van de hulpposten voerde men gewonden naar Veurne en De Panne dus, en weldra opende men eveneens de groote ambulance van Cabour.

Tegen de Fransche grens, te midden der duinen, een half uur gaans van Adinkerke en drie kwartier van Ghijvelde,

staat een kasteel omringd door een park van 200 hectaar uitgestrektheid. Ruim dertig jaar geleden zag men daar een oude hoeve, maar toen de heer Cabour van Duinkerke dit eigendom erfde, verbouwde hij de boerderij tot een ruim lusthuis. Hij woonde er zelden, doch, kwam er gaarne jagen en jaarlijks schoten hij en zijn gezellen er twee duizend konijnen en daarbij veel hazen, patrijzen en fezanten. Onze soldaten namen nu al spoedig bezit van dit kasteel; ze logeerden in de stallen, schuren, loodsen, terwijl officieren het hoofdgebouw betrokken. Maar al dadelijk kreeg dit een andere bestemming; men richtte het als ambulance in en aldus onstond het welbekende hospitaal Cabour, waar soms 600 gewonden lagen, 70 verpleegsters en 30 tot 40 dokters werkten. De groote eetzaal werd voor de operatie's aangewezen, de kleine als waschplaats. In de keukens bereidde men de spijsen. Van alle zijden haalde men bedden en veel materiaal kwam uit een gasthuis van Ieperen, dat om de geweldige beschieting toch ontruimd moesten worden.

Het hospitaal Cabour was het oord van smart en ellende. In auto's bracht men de gewonden aan; hoe vele lichamen moesten hier verminkt worden, hoewel jonge mannen bezweken er; men voerde ze ter eeuwige ruste op de militaire begraafplaatsen bij Adinkerke.

Ja, 't Duinenland was tragisch nu... En dan wierpen de Duitschers weldra bommen en torpedo's, en was men gedwongen blokhuisen en onderkomens in het park te bouwen, het duin in al zijn schoon te vermoorden, tot berging en beveiliging van menschen.

Na den slag aan den IJzer bood het IJzerland een zonderling tooneel aan, daar het als een groot soldatenkamp was geworden. Onze troepen hadden een zonderling uitzicht, zooals ze daar kantonneerden in de dorpen, op de hoeven of in de loopgraven lagen. Weinige mannen droegen nog de oorspronkelijke uniform: het garnizoen van Namen, dat over Frankrijk teruggekeerd was, vertoonde reeds lang Fransche kepis, en vesten, zakken van linnen, maar nu was het in alle afdeelingen een allegaartje geworden. Wie geen reglementair hoofdedksel meer bezat — en zoo waren er duizenden — droeg een hoed of klak —

ergens van een burger gekregen of gekelkwireerd.

Een flink paar schoenen was nu weelderig; bij velen piepten de teenen door het leer; groot was het aantal der mannen met houten gallochen en zelfs met klompen. Wie de kans had gehad een Duitscher een paar laarzen afhandig te maken, liet die toen niet voorbij gaan, en gevoelde zich nu een deftig heer. Ook sokken waren luxeartikels; gelukkig zij, die te Nieuwpoort of Dixmuiden, kousen hadden ontdekt...

Er waren er, die er « à jour » droegen, even dankbaar, daarvoor als voor een vrouwenhemd met kant afgezet, dat bij den een en ander koddig door de gescheurde tuniek keek. Fortuinig ook noemde men hem, welke van een Brit een kakibroek kon losmaken.

Sommigen geleken in 't geheel niet meer op een militair, maar droegen een bonte burgerkleedij, een jas van een boer, een broek van zijn knecht, een onderwetsche klak met oorlappen.

Men zag ransels van allerlei vorm en gedaante tot vrouwentassen toe, terwijl hij menig een de « gourde » een blikken pul of zelfs een gewone bierflesch was geworden.

Men ontmoette soldaten met een heelen winkel op den rug, ransel, wapens, potten en pannen, doozen, een gansch kraam, oogenschoonlijk bucht, maar die van pas zou komen in den «abri» waar men het zich gaarne zoo huiselijk mogelijk maakte. De gordelriem had bij niet weinigen de plaats geruimd voor een band, een zeel, een koord, ja enkelen prijkten met een Duitsche ceintuur en het plaatje van « Got mit uns ». En tusschen die aldus zonderling uitgedoste soldaten liepen dan brankardiers, in soutane of vaal en vuil geworden burgerpak, verdwaalde «garde-civielen» met den eerwaarden bolhoed, aalmoezeniers half soldaat, half geestelijke in uitzicht. Sommige officieren, begonnen kakhi te dragen en verhoogden nog het zonderling schouwspel en de soldaten vertelden elkander dat ze allemaal weldra in 't bruin gestoken zouden worden, doch dat moest nog maanden duren. De eene had een echte deken, om er zich 's avonds in te wikkelen, anderen trachtten warmte te zoeken in een vloertapijt, een tafelkleed, een gordijn, ergens in

een villa gevonden. Men beschermde het gelaat tegen den scherpwind, door dassen, reepen van graanzakken, vloertapijten, ja wat maar « stof » was.

Doch al die ellende eert nog te meer het legertje, dat in den zoo ongelijken strijd de trotsche Duitsche plannen had gebroken.

De Winter heerschte, soms ongenadig streng, met de gure Ooster- of Noorderbries over de vlakke, en door de reften en gaten van kramiekolijke schuren en bouwvallige zolders en gehavende hoeven, dan weer met sneeuw- of regenvlagen, en modder, modder overal... O, die natte in de loopgraven. Heel de Westhoek werd een moezegat, het veld één zompeling, elke weg als een beek van vloeiend slijk... En dan uren lang in ijskoud water moeten staan, zonder kans zich te bewegen, omdat een zich bloot geven den dood beteekende vanwege den tegenstander, die ginds aan de overzijde als op een stuk wild te loeren lag; elk huidgaatje zoog modder op, de voeten vervroren, de kleeren verrotten, de geweren roestten, en, als men dan lam, verquild, stijf en stram in ruste mocht, waren de ontberingen nog groot, want 't bleef in de achterhoede een heelen tijd schamel, deerlijk en armoedig gesteld.

Dan marcheerde men, weeral door slijk, naar een hoeve, welke zoo troosteloos tusschen de verwrongen, naakte boomen lag, en men sleepte de bonken klei mee in de woning, op de zolders, in de schuren, waar het zoo geweldig tochten kon, men vallingen en borstziekten opdeed, terwijl men er vruchteloos innige gezelligheid zocht. En toch hurkte men samen, om den harmonikaspeler, die aan zijn trekorgel bekende wijsjes of liedjes van thuis onttrok, en als men dan nog zijn pijp had, en 's avonds een bossel stroo, och, dan leerde men al reeds tevreden zijn. Elders kantonneerde men in de kerk, een dier oude, ruime bedehuizen van vroeger eeuwen, met de hooge gewelven over dikke pilaren gespannen; de geweren leunden tegen den muur onder de schilderijen van den kruisweg, ransels en andere uitrustingsstukken hingen aan de armen van kandelaars, op den vloer rutte de stroo... en godsdienst en ruwheid, gebeden en vloeken vermengden zich hier in dit,

voor den een louterend en voor den ander verbeestend oorlogsleven. De officieren namen de huizen in, de staf meestal de pastorie, of een kasteel, en voor het hek stapten, onder de fanions, gedarmen heen en weer. Aan de muren bleven de godsdienstige kaders der bewoners, het « God ziet mij, hier vloekt men niet », het « Geloofd zij Jezus Christus Amen », de afbeeldingen der H. Familie, en daarnaast of er onder prijken Duitsche helmen en gordels, en bajonetten en revolvers, maar lokten ook platen uit het gewaagde « Vie Parisienne » dat het geestesvoedsel scheen te brengen voor veel officieren, die toch met wantrouwend blik het Vlaamsch blaadje van den eenzamen soldaat beschouwden.

Boerenhoven waren artillerie-, auto- en wagenparken geworden, en, om ze te bereiken, moest men in de dreef van wilgen of populieren tot over de enkels door het slijk plassen. De boeren, boerinnen, knechten en meiden verrichten tusschen al dat gewemel door hun dagelijksche bezigheden, achterdochtig voor hun hennen en konijnen en andere bezittingen, maar gelaten duldend, wat nu toch niet te vermijden was. Als men maar blijven kon, want wie heenging was zeker alles kwijt te zijn en als een doolaar in den vreemde te moeten dompelen.

Dikwijls zag men over de sombere wegen, onder den grauwen hemel, die zich met het grijze land scheen te vormen, een korten stoet optrekken... Een boer leidt een met de huif bedekten wagen, bespannen met een of twee paarden, welke traag voortschrijden, met den zwaren, regelmatigen stap van den vroegeren, vreedzamen arbeid in de bonkige klei der polders... soldaten omringen het schommelend voertuig, het geweer over den rug... Vrouwen, en mekjes, die uit hun huizeke treden, slaan een kruis, blikken het groepje na, al prevelend een gebed, schudden meewarig het hoofd en zeggen: « Nog een. 't Is iemands jongen », en wenschen hem « goê reize naar den Hemel ».

Al kunnen ze niet onder de wijte kijken, toch weten ze, dat het een soldatenbegrafenis is. En dan houdt de wagen voor een kerk stil — zoo dikwijls voor die van Hoogstade..., brankardiërs schuiven een withouten kist naar zich toe, en

dragen ze op den schouder 't bedehuis binnen. De katafalk wordt niet weggenomen, staat daar te wachten op de al maar door aangebrachte dooden, die nog een wijle onder de gewelven rusten... Kaarsen pinkelen..... De makkers plaatsen zich met 't geweer aan den voet rond de baar... Hun wezen is ernstig... Wiens beurt zal het morgen zijn?

Hebben ze ooit het « memento mori », het « gedenk te sterven » zoo scherp gevoeld als thans. Ze droegen hun vriend uit de loopgraven herwaarts.

Wie zal er gevallen zijn als ze straks terugkeeren, daar waar de dood maait? Of wie zal men weer heen leiden naar

Een Vlaamsche kantwerkster

het hospitaal, neergeveld door typhus, ondermijnd door uitputting, honger, koude, zenuwachtende onrust... Een aalmoezenier leest de gebeden... Soms ziet men van onder het geestelijk gewaad een uniform... Eenige soldaten en burgers zijn binnengetreden en volgen, 't liefst achter in de kerk, den uitvaartdienst, die slechts eenige stonden duurt.

En daarna brengt men de kist weg: 't graf gaapt reeds... Koorden schrijven, hol bonst de aarde op het hout, dan zijgt ze bijna geruischloos neer, en op het terpje plant een vriendenhand een kruisje met naam en opschrift en de

kleuren van het land, dat aldus dagelijks van zijn zonen verliest...

De oorlogsberichten melden in den vreemde, dat alles kalm is, dat alleen de artillerie wat gromt... Of 't staat er nog kouder, nog onverschilliger: « Rien à signaler », Niets mee te deelen... De dood van enkelen... een begrafenis in een kerk van Veurne-Ambacht, een houten kruisje meer, dat zijn immers geen oorlogsfeiten..., dat telt niet in een krijg, welke de dood met reusachtige slagen wil zien oogsten.

Maar ergens in het bezette land, zal om dit graf lang geweend en gerouwd worden. Het bergt een geliefde, 't geluk van een gezin, een gansche toekomst...

De kruisjes om de oude torens van Veurne-Ambacht of op de nieuw aangelegde begraafplaatsen worden steeds talrijker...

Nu en dan leidt men een groep gevangenen op, grijze mannen, grijs van uniform en grijs van slijk. 't Gansche dorp loopt uit en beziet de Duitschers... en de een mompelt verwenschingen, de ander lacht om hun uitzicht, terwijl dan toch ook weer moeder's alleen hun hart laten spreken en deernis voelen, welke zich uit in de verzuchting, « dat die verdoemde oorlog toch gedaan kost raken ».

Zoo kropen de winterdagen stillekens voorbij... en, al waren ze kort, ze duurden zeer lang.

Men snakte naar de Lente, overtuigd, dat met den Uitkomen ook de overwinning aanbreeken zou... en het groote weerzien met die geliefden thuis, want die scheiding, dat verbannen zijn van vrouw en kinderen, van vader en moeder, van zusters en verloofde, van de eigen woning, het dorp, de stad, woog het zwaarst. En voor duizenden bleven de berichten uit bracht de bode nimmer een brief, omdat de dierbaren geheel afgesloten waren, in hun gemeente als op een eiland... O, die vreeselijke onzekerheid, dat martelend peinzen, al die vragen, welke uit 't harte welden, maar waarop nooit een antwoord was... Achter het front lag alles wat thuis aangelangde in geheimenis verborgen, verzegeld door de Duitsche linie, gelijk de reusachtige muur van een gevangenis... Men vernam adressen van herbergiers en burgers aan de Hollandsch Bel-

gische grens, te Sluis, Aardenburg, Eede, IJzendijke, Filipinne, Sas van Gent, Zuiddorpe, Overslag, Koewacht, Hulst, Sint-Jan Steen, Klinge, Nieuw-Namen, Bergen op Zoom, Ossendrecht, Roendaal, tot Maastricht toe, ieder voor zijn eigen gewest, en men schreef daarnaar, op goed geluk en Gods genade, hopend, dat koeriers den brief zouden meenemen België in en bestellen, en men wachtte dan geduldig op antwoord.

Er na weken, na maanden, kreeg de een waarlijk bescheid, en uitgelaten van vreugde vertelde hij aan ieder het groote nieuws en toonde hij de portretten, hem toegezonden, welke hij op 't harte dragen zou, maar een ander ontving niets en folterde zijn geest met gissingen naar de reden en dat was weer aanleiding tot nieuwe onrust. Gelukkig kon men nog niet vermoeden, dat de scheiding vier jaren duren zou.

Zoo was dus het leven in 't IJzerland in dien allertreurigsten winter van het eerste oorlogsjaar. Eens naar De Panne kunnen gaan, was een heerlijke ontspanning; daar waren winkels, cinema's, daar kon men allerlei voorwerpen kopen, weer normaal leven zien.

Maar gendarmen sloten weldra den weg af naar het kustdorp en eischten streng den verlofbrief, en zoo verwierven ze den naam van pottenpakkers, kortaf p. p., en tevens menig onverdiend ver-

wijt.

Voor de officieren werd het hotel Terlinck als het salon van het front, waar men comfort vond, gezellig samen zat, vrienden ontmoette, de nieuwtjes vernam, de klachten uitte, kritiek oefende.

Te Coxyde-bad was eveneens, zooals wij weten, een hotel van dien naam, waar de reeds bejaarde mevrouw Terlinck nimmer een ongestoorden nacht kende. Het gebouw werd nu vooral door de Franschen gebruikt, voor kwartier, voor kerk, schouwburgzaal, krijgsraad en gevangenis, alles tegelijk.

In de duinen kampeerden koloniale troepen, welke vreeselijk leden in dit bar seizoen van het hun onbarmhartig land.

De villa's van de kust en binnenwaarts in, zaten vol soldaten, die van den nood een deugd maakten en, bij gebrek aan steenkool, hun stramme leden verwarmden en natte plunje's droogden bij het vuur van deuren, vloerplanken, vensterblindes, meubels zelfs, want welke waarde had een mahoniehouten waschken, die zich voortdurend door den dood die morgen misschien 't leven verliezen kon, die zich voortdurend door den dood beloerd gevoelde en wist dat deze lusthuizen toch maar tot den « overvloed » behoorden van rijke lieden, voor wier goederen zij, soldaten, immers ook vochten.

HET BLOEDIG IJZERLAND

DOOR
A. HANS

EEN GEZICHT OP DE VOORMALIGE KADEN TE NIJWEPPOORT

MET DOORSNIFFEN VAN PRIJKELOORDAAN IS HET „RHEINLAND“

Uitgever J. HOSTE, 30, St-Pieterstraat, Brussel